

ИЛК ЎРТА АСРЛАР КУЛОЛЧИЛИК ХУНАРМАНДЧИЛИГИ
ТАРИХИДАН

Рахмонов Жонибек

ГулДУ магистри

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7362046>

Анотация. Ўрта Осиёнинг тарихий-маданий ўлкаларидан бири Уструшонада кулолчилик хунармандчилиги қадим даврдан ўз фаолиятини бошлаган. Уструшонада кулолчилик хумдонлари ясайдиган кулоллар маҳаллалари қайд этилган қадимги шаҳарлар ўрганилган. Маколада Уструшонанинг Мунчоктепа, Нуртепа, Қалияттепа ёдгорликларида топилган антик даврларга оид кулолчилик хумдонлари, Жиззахдаги Ўрда, Зоминдаги Култепа, Бунжикат каби шаҳар ёдгорликлари ўрта асрларга оид кулолчилик хумдонлари ва кулоллар маҳаллалари материаллари таҳлил қилинган. Ушбу топилмалар ҳақиқатдан ҳам Уструшонада кулолчилик хунармандчилигини ривожлангани ва маҳаллий хусусиятларга эга бўлганидан дарак беради.

Калит сўзлар: археологик комплекслар, хунармандчилик, кулолчилик хумдонлари, кулоллар маҳаллалари, Мунчоктепа, Нуртепа, Қалияттепа, Ўрда, Култепа, Бунжикат.

ИЗ ИСТОРИИ РАННЕСРЕДНЕВЕКОВОГО ГОНЧАРНОГО РЕМЕСЛА

Анотация. В Уструшене, одной из историко-культурных стран Средней Азии, гончарное ремесло процветало с древних времен. В Уструшене отмечены древние города, где были изучены кварталы гончаров, где изготавливали керамических изделий. В статье проанализированы материалы древней керамики, найденные в памятниках Уструшоны как Мунчоктепе, Нуртепе, Калияттепе, средневековая керамика и кварталы гончаров в памятниках Урда в Джизаке, Культепе в Замине, Бунжикат. Эти находки действительно свидетельствуют о том, что гончарное ремесло в Уструшене развивалось и имеет свои местные особенности.

Ключевые слова: археологические комплексы, ремесла, гончарные мастерские, квартал керамистов, Мунчоктепа, Нуртепа, Калияттепа, Урда, Культепа, Бунжикат.

FROM THE HISTORY OF EARLY MEDIEVAL POTTERY CRAFT

Abstract. In Ustrushona, one of the historical and cultural regions of Central Asia, pottery craft has been active since ancient times. In Ustrushona, ancient cities were studied, where potters' neighborhoods were recorded. The article analyzes pottery khumdons of ancient times found in Munchogtepa, Nurtepa, Qaliyatepa monuments of Ustrushona, city monuments such as Orda in Jizzakh, Kultepa in Zomin, Bunjikat, pottery khumdons of the middle ages and materials of potters' quarters. These finds really indicate that the pottery craft was developed in Ustrushona and had local characteristics.

Keywords: archaeological complexes, handicrafts, pottery khumdons, potters' neighborhoods, Munchogtepa, Nurtepa, Qaliyatepa, Orda, Kultepa, Bunjikat.

Ўрта Осиё тарихида муҳим ўрин тутган Уструшонанинг илк ўрта асрлардаги кулолчилик хунармандчилиги тарихини чуқур ўрганиш бугунги кун уструшонашунослари олдида турган муҳим вазифа ҳисобланади. Чунки, Уструшона хунармандчилиги тарихида муҳим ўрин тутган тармоқлардан бири кулолчиликдир.

Маълумки, ўтказиладиган археологик қазув тадқиқотлари натижасида, энг кўп, оммавий равишда қайд этиладиган топилмалар сирасига кулолчилик идишлари намуналари

киради. Сопол идишлар аксарият ҳолларда археологик комплексларнинг қадимги иншоот ва обидаларнинг даврий санасини аниқловчи асосий ашёвий манба бўлиб хизмат қилади. Ўрта Осиёнинг бир қатор тарихий-маданий ўлкаларининг, хусусан, Хоразм, Фарғона, Сўғд, Бактрия-Тахористоннинг қадим ва ўрта асрларга тааллуқли кулоллик хунармандчилиги ва сопол идишлари намуналари тарихи илмий тадқиқ қилинган. Хусусан, Л.М. Левина, Н.Ф.Вактурская, О.М.Пещерева, Ю.Я.Якубов, Г.В.Шишкина, Н.П.Столярова, Т.Ж.Аннаев, Г.Мирзаалиев каби мутахассислар Ўрта Осиёнинг кулолчилик тарихи ва сопол идишлари хусусиятлари мавзусида тадқиқотлар олиб боришган ва уларнинг бу борадаги қатор илмий асарлари нашр этилган.

Ёзма ва археологик манбаларнинг гувоҳлик беришича, Ўрта Осиёнинг тарихий-маданий ўлкаларидан бири Уструшонада ҳам кулоллик хунармандчилиги қадим даврдан ўз фаолиятини бошлаган. Уструшонада ҳам кулоллик хумдонлари кулоллар маҳаллалари қайд этилган қадимги шаҳарлар археологлар томонидан топиб ўрганилган. Чунончи, антик даврларга оид кулоллик хумдонлари Уструшонанинг Мунчоктепа, Нуртепа, Қалиятепа ёдгорликларида [М.Пардаев, А.Пардаев. 1998], ўрта асрларга оид кулоллик хумдонлари ва кулоллар маҳаллалари Жиззахдаги Ўрда [М.Пардаев, А.Пардаев. 1999.], Зоминдаги Култепа, Ўратепадаги Бунжикат каби шаҳар ёдгорликларида қайд этилган [Буряков Ю.Ф, Грицина А.А. 1994]. Ушбу топилмалар ҳақиқатдан ҳам Уструшонада кулолчилик хунармандчилигини ривожлангани ва маҳаллий хусусиятларга эга бўлганидан дарак беради.

Таъкидлаш лозимки, Уструшонада олиб борилган муайян қазув тадқиқотлари давомида топилган сопол идиш намуналари даврий санани белгиловчи топилма сифатида эътироф этилган ва илмий ҳисобот ҳамда мақолаларда қисман қайд этилган. Лекин Уструшона сопол идишлар хунармандчилигининг тарихига, ривожланиш босқичига ва маҳаллий хусусиятлари тадқиқотига айнан бағишланган илмий ишлар ҳозирга қадар қилингани йўқ. Бу салбий воқеялик айниқса, илк ўрта асрлар кулолчилиги учун жуда хусусиятлидир. Ваҳоланки, Уструшонанинг бир қатор илк ўрта асрлар билан даврланган шаҳарлари, қалъа-рабодлари ўтган асрнинг 80-90 йилларида чуқур ўрганилган. Хусусан, Қалиятепа, Пардакултепа, Комилбоботепа ёдгорликларнинг V-VIII асрларга оид маданий қатламларидан олинган сопол идиш намуналари махсус тадқиқотлар орқали таҳлил қилинмаган.

Уструшонада илк ўрта асрларда маҳаллий кулолчилик муайян ўзгаришларга учраган, бунга сиёсий, иқтисодий ва маданий омиллар сабаб бўлган. Маълумки, бу даврда Ўрта Осиё икки дарё оралиғида кўчманчи чорвадор халқларнинг сиёсий ҳукмронлиги ўрнатилган, бу ҳолат моддий маданиятга ҳам ўз таъсирини ўтказган. Сопол идиш ясовчи кулоллар, аҳолини эҳтиёжидан келиб чиққан ҳолда бир қатор янги шаклдаги идишларни ясашга ўтганлар. Хусусан, мустахара (отда хуржунга солинган ҳолатда сув ташиш учун мўлжалланган) идишлар, манқалдонлар (совуқ пайтлари ўтов ёки хоналар ичида олов ёқиш, чўғ сақлаш учун), товалар (чўл шароитида ҳамирдан қотирма, қатлама каби овқатлар тайёрлаш учун) кўплаб ишлаб чиқарилган.

Илк ўрта асрларда энг кўп тарқалган, хўжаликни юритиш учун қўлланилган сопол идиш турларидан бири, хумлардир. Натурал хўжалик шароитидаги қалъа ва рабодларда иложи борича кўпроқ озиқ-овқат, ичимлик суви сақлашга ҳаракат қилинган. Бу нарсалар сиёсий беқарорлик туфайли келиб чиқадиган ҳарбий ҳаракатлар ва қамал ҳолатида

ниҳоятда асқотган. Дон, ун, ичимлик суви сақланадиган хумларнинг ҳажми катта бўлган. 2003-2004 йилларда Жиззах шаҳри худудидан топилган хумнинг баландлиги 1.85 метрни, максимал эни 0.85 метрни ташкил қилади. Ушбу хумда 200 литр атрофида сув сақлаш мумкин бўлган [М.Пардаев, А.Пардаев. 1999, Vasymovich, T. B. (2022). 11, 18-22].

Қайд этилган сопол идишлар орасида илк ўрта аср жамиятининг маданий ҳаётига оид айрим сопол идишлар ҳам мавжуд. Хусусан, исириғдонлардан диний тоат-ибодат ва байрам маросимларида фойдаланилган. Исириғдонлар қувурсимон, ичи ғовак танадан, ясси тагдондан ва тана бошига ўрнатилган “косача”дан иборат. Косачага хушбўй ҳид таратувчи гиёҳлар (исирик ва бошқа) солиниб маросимларда тутатилган.

Маҳаллий кулоллар аҳолининг уй-рўзғор эҳтиёжларидан келиб чиқиб идишлар ясаган. Бу даврда чорвачилик маҳсулотларини кўпайганлигини сабабли, сут-ёғ маҳсулотлари олинадиган ва сақланадиган кувилар, хурмачалар, ёғлоғилар ишлаб чиқарилиши кўпайган. Анъанавий сопол идишлар кўзалар, косалар, ликопчалар, қозонлар, чироғдонлар, тоғоралар аввалги шаклдан деярли ўзгармаган ҳолатда ишлаб чиқарилган.

Хулоса қилиб таъкидлаш жоизки, илк ўрта асрларда Уструшолада идишларнинг хилма-хиллиги таъминланган. Сопол идишлар ишлаб чиқаришда қўлда тайёрланган идишларнинг нуфузи ҳам ошган. Сопол идишлар шакли ва технологиясига кўчманчиларнинг таъсири ҳам сезиларли бўлган. Ушбу муаммо кенг қамровли тадқиқотларни кутмоқда.

REFERENCES

1. М.Пардаев, А.Пардаев. Жиззах воҳасининг IV-VI асрлардаги кулоллик идишлари. ЎММТ. 29 нашри. Самарқанд, 1998.
2. М.Пардаев, А.Пардаев Жиззах воҳасининг VI-VIII асрдаги кулоллик идишлари. ЎММТ. 30-нашри. Самарқанд, 1999.
3. Буряков Ю.Ф, Грицина А.А. Из истории Зааминского района. Древний Заамин. Т., “Фан”, 1994.
4. М. Ҳ. Пардаев. Б. Б.Туйчибоев. Уструшока кадимда ва илк урта асрларда 2017
5. Vasymovich, T. B. (2022). Some Issues on Studying Material Culture “Ancient Ustrushana”. *Texas Journal of Philology, Culture and History*, 11, 18-22.
6. Туйчибаев, Б. Б. (2022). ПЕТРОГЛИФЛАРНИ ҲУЖЖАТЛАШТИРИШДА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИНГ ЎРНИ. *ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ*, (SI-2).
7. ТУЙЧИБОВ, Б. Б., & ХОЛИГИТОВА, Н. Х. (2013). СПЕЦИФИКА МАТЕРИАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ ДРЕВНЕЙ И РАННЕСРЕДНЕВЕКОВЫЙ УСТРУШАНЫ. *Будущее науки-2013*, 228-231.
8. Туйчибоев, Б. (2022). Қоятош суратларини ўрганиш ва сақлашда рақамли технологияларнинг ўрни. *Значение цифровых технологий в изучении истории Узбекистана*, 1(01), 19-24.